

УДК 614.23:340.6 (092)

© Ольховський В.О., Дунаєв О.В., Бірюкова Л.І., Кобецької С.П., 2011

**ЗАСНОВНИК СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ - ВЧЕНИЙ ТА ЛІКАР****І.В. БУЯЛЬСЬКИЙ****Ольховський В.О.<sup>1</sup>, Дунаєв О.В.<sup>2</sup>, Бірюкова Л.І.<sup>3</sup>, Кобецької С.П.<sup>4</sup>***Харківський національний медичний університет<sup>1</sup>; ДЗ „Луганський державний медичний університет”<sup>2</sup>; Луганське обласне бюро судово-медичної експертизи<sup>3</sup>; Луганський обласний клінічний онкологічний диспансер<sup>4</sup>*

І.В.Буяльський народився 26 липня 1789 р. у мальовничому селі Вороб'ївка, що на Сіверщині у Чернігівській губернії. Прадід його – запорізький січовий козак, дід – реєстровий козачий осавул, а батька вже визнано дворянином, він служить священиком у рідному селі. Батько закінчив Київську духовну академію, вів дуже строгий спосіб життя й у тім же дусі виховував своїх дітей.

До 7-літнього віку Ілля Васильович виховувався вдома під наглядом батька, згодом у Новгород-Сіверському повітовому училищі, а після закінчення філософських класів у Чернігівській семінарії у 1809 р. поступив до Московського відділення С.-Петербурзької медико-хірургічної академії. Через рік за його проханням був переведений до Санкт-Петербургу, де в той час працював професором анатомії його далекий родич Петро Андрійович Загорський, що зробив згодом великий вплив на формування наукового світогляду молодого Буяльського. Як і багато видатних учених І.В. Буяльський почав свою наукову діяльність ще будучи студентом. У той же час він розпочав і педагогічну роботу: вже із другого курсу він асистує при операціях у хірургічній клініці й викладає анатомію. У цей період він майже один виконував всі обов'язки прозектора анатомії й зробив багато анатомічних препаратів, за які конференція присудила йому грошову премію. В 1814 р. І. В. Буяльський відмінно закінчив академію зі званням лікаря 1 відділення й був призначений прозектором анатомії. Через рік він почав працювати як ординатор у хірургічній клініці професора Буша. Уже до початку 1816 р. молодий хірург представив у конференцію академії опис 29 зроблених ним операцій, за що й одержав звання медико-хірурга. На протязі всієї життєдіяльності І. В. Буяльського анатомія, хірургія й судова медицина тісно переплітаються між собою. В кінці 1818 р. Буяльський подарував академії 100 анатомічних і патологічних препаратів, приготовлених власними руками, через рік додає до своїх колишніх препаратів ще 120 нових. Не менших успіхів домогся Ілля Васильович, працюючи протягом 5 років у хірургічній клініці професора Буша. Буш відверто визнавав перевагу техніки свого асистента. Проте не всі ставилися до Буяльського з такою ж справедливістю. Адже період, на який прийшлися роки життя Іллі Васильовича, описують як «кадровое засильє немцев в русской медицине», що впливало на всю його діяльність. Я. Чистович пише: «Знання его и опытность сознавали все; но признать их публично, отдать им справедливость, как отдавал Буш, - одна мысль об этом раздражала петербургских немцев, доводила до нелепостей и ста-

вила иногда их самих в смешное и унижительное положение, поневоле, конечно, еще больше разжигавшее ненависть к Буяльскому» І далі: «Не будь у него громадного таланта, не будь ежеминутного и неустанного труда, направленного к самоусовершенствованию, не будь чувства собственной правоты и железной воли, утвердившейся на этом чувстве, погиб бы он...».

В 1821 р. Буяльський стає ад'юнктом-професором кафедри анатомії, фізіології та судово-лікарської науки. 24 березня 1823 р. І.В. Буяльський захистив у Петербурзькій Медичній хірургічній академії дисертацію на ступінь доктора медицини та хірургії на тему «Медико-хірургическая диссертация, содержащая некоторые вопросы об аневризмах, относящихся к патологии и терапии». Одночасно з дисертацією Ілля Васильович представив конференції опис 210 зроблених ним операцій і був визнаний доктором медицини й хірургії. В 1825 р. Буяльський був затверджений у званні екстраординарного професора кафедри анатомії, фізіології і судово-лікарської науки.

Захоплюючись анатомією, Ілля Васильович нерідко ризикував своїм життям, вдень і вночі препаруючи трупи людей у надзвичайно несприятливих гігієнічних умовах анатомічного театру. У 1829 р. Буяльський бальзамував тіло тітки імператора Олександра I герцогині Вюртемберзької Антоні і поранив собі вказівний палець лівої руки. На другий день почалося запалення вен та лімфатичних судин всієї лівої кінцівки. Він хворів більше 8 місяців і 2 роки потому погано володів лівою рукою. У зв'язку з цим за його особистим проханням він був звільнений з посади прозектора, але всі інші службові обов'язки залишилися за ним; крім того, за пропозицією міністра внутрішніх справ його було призначено управляючим Санкт-Петербурзьким хірургічним інструментальним заводом. Тут Буяльський протягом декількох років з належним йому почуттям відповідальності займався вдосконаленням хірургічного інструментарію. Багато чого він виготовив сам. Усім хірургам відомі створені ним інструменти: лопаточка Буяльського, набір для перев'язки, шприц для переливання крові, турнікет для зупинки кровотеч, аневризматична голка та інші. У 1831 р. конференція академії дозволила Буяльському викладати анатомію учням живопису й скульптури в Імператорській Академії мистецтв, і в цьому ж році його було обрано «за отличие в звание ординарного профессора». У 1933 р. після увільнення у відставку П.А.Загорського І.В.Буяльський зайняв його кафедру. Він проявив себе чудовим викладачем, який відрізнявся від інших не тільки величезним досвідом і знаннями, але й уважним

ставленням до самого педагогічного процесу. Як педагог, Буяльський володів рівним характером, чудовою невтомністю й старанністю. Не дивлячись на перевантаженість роботою, він не пропустив ні лекції, ні репетиції, ні засідання навіть тоді, коли, здавалось, не можна було переїхати через Неву на човні. Він завжди турбувався про дрібниці, суттєво необхідні у педагогічному процесі: освітлення, інструменти, навчальні матеріали. Лекції його постійно супроводжувалися демонстрацією препаратів. За прикладом свого учителя Загорського він приділяє велику увагу справі підготовки вітчизняних кадрів анатомів. У перший же рік своєї професорської діяльності у Медико-хірургічній академії Буяльський починає енергійну роботу з видання наочних навчальних анатомічних таблиць. Протягом 1832-33 р.р. одне за одним виходять видання «Изображение глаза человеческого в горизонтальном разрезе, в пять раз увеличенного», «Изображение слухового аппарата», «Литографированные анатомические рисунки для обучающихся в медицинской науке». У 1844 р., за декілька місяців до виходу у відставку з Медико-хірургічної академії, Буяльський видав «Краткую общую анатомию тела человеческого». Після її виходу розпочалася полеміка з приводу значення книги. «Військово-медичний журнал» на своїх сторінках відмітив: «Намерение автора «Краткой общей анатомии тела человеческого» было составить краткое, но вместе и достойное руководство по этому предмету для обучающихся в медицине и для врачей, и мы совершенно уверены, что он достиг своей цели». Цікаво те, що у цій книзі І.В.Буяльський, виходячи з результатів своїх особистих досліджень, виклав новий погляд на вегетативну нервову систему, яка, за його словами, має безліч зв'язків зі спинномозковими й черепномозковими нервами, причому вегетативні процеси контролюються з боку головного мозку. І.В.Буяльський постійно намагався поліпшити викладання і в Академії мистецтв. Однак недостатність анатомічного матеріалу заважала цьому. У 1836 р. він вирішив зняти форму із замороженого препарованого тіла, по якій відлити статую «Лежашее тело». Виготовлення її стало великою подією у житті Академії мистецтв, «коему примера нигде и никогда не было». Ця чудова статуя, яка й зараз є прекрасним посібником до вивчення пластичної анатомії, у 1838 р. за розпорядженням президента академії Л.М. Оленича була відлита у декількох екземплярах для лондонської, паризької та інших академій, «чтобы не скрыть перед ними того знаменитого хирурга, которому мы обязаны лучшей анатомической статуей, ныне существующей в Европе». Статуя до цього часу зберігається в Академії мистецтв у С.-Петербурзі. На її постаменті викарбовані слова: «На замороженном теле препарировал профессор анатомии Илья Буяльский и по снятии под его наблюдением формы отлил из бронзы профессор скульптуры барон Петр Клодт».

У серпні 1844 р. закінчився строк служби І.В.Буяльського у Медико-хірургічній академії, і він подає заяву про його продовження. Проте

конференція відмовляє йому, і професор змушений піти у відставку. Звільнено Іллю Васильовича у розквіті творчих сил через суперечності, що виникли між ним і керівництвом академії. Можливо, зіграла свою роль характеристика Буяльського, яку давали йому сучасники: «Людина він пряма, чесна та з правдивою вдачею. Завжди йшов до наміченої мети простим шляхом, твердим кроком». На той час Іллю Васильовича було визнано як одного з найкращих хірургів не тільки у Росії, але й за кордоном. Професор Соломон, що вчився протягом 5 років у найліпших хірургів Західної Європи, казав: «Если бы мне пришлось подвергнуться операции, то я во всем свете доверился бы только двоим: Astley Cooper'у и Буяльскому».

Серед багатьох наукових праць, що залишив після себе І.В. Буяльський (більш ніж 115 майже з усіх галузей медицини - анатомії, хірургії, гінекології, очних хвороб, терапії та ін.) особливою увагою для судових медиків, безумовно, заслуговує його праця - «Керівництво лікарям до правильного огляду мертвих людських тіл для узнання причин смерті, особливо при судових дослідженнях» (1824 р.). Ця робота Іллі Васильовича стала першим науковим інструктивним документом для лікарів, які виконували того часу судово-медичну роботу. Слід нагадати, що у подальшому, на основі цієї праці, в 1829 р. Медична рада Міністерства внутрішніх справ Російської імперії затвердила «Правила судового огляду та розтинів мертвих тіл та при дослідженні пошкоджень», які стали основою «Порадника лікарям при судовому огляді та розтинах мертвих тіл. «Порадник...» був розісланий городовим, повітовим лікарям і Лікарським управам. У ньому висвітлювалися процесуальні положення дослідження трупа, техніка розтину, тощо. У 1842 р. на основі вище наведеного «Порадника...» Медична рада Міністерства внутрішніх справ Російської імперії затвердила Статут судової медицини, який з невеликими змінами проіснував аж до жовтневої революції 1917 р.

Ілля Васильович також виготовив ряд корозійних препаратів нирок, які збереглися до цього часу. Не можна також обминути того факту, що Буяльського свого часу вважали на всю Росію за єдиного лікаря, що знав спосіб бальзамування. Так, у 1841 р. він продемонстрував керівництву академії голову дитини, що була ним забальзамована ще у 1817 р. й яка була у нього вдома на протязі 24 років нічим не прикрита. Найбільш значними його хірургічними творами стали «Анатомо-хірургічні таблиці» на російській та латинській мовах (три частини - 1828, 1835 та 1852 р. видання). Це був перший в Росії оригінальний атлас з оперативної хірургії, що отримав світове визнання. Таблиці, в яких з'ясовується анатомія та техніка перев'язування великих артерій, було видано «in folio» великими розмірів, всі малюнки в натуральну величину зроблені були художником Зайцевим та гравіровані Ухтомським. Це розкішне видання викликало велику сенсацію не тільки в Росії, але й за кордоном. У 1829 р. воно було переведене на німецьку мову та видано за кордоном. І.В. Буяльський виконував ве-

лику хірургічну роботу в Марійській лікарні (з 1828 р.), був оператором при царсько-селянському ліцеї та при всіх військово-навчальних закладах (з 1833 р.), почесним членом Медичної ради при Міністерстві внутрішніх справ (з 1837 р.) та головним лікарем всіх кадетських корпусів (з 1835 р.). Ілля Васильович був одним із перших вітчизняних хірургів, які використали наркоз, крохмальну пов'язку та антисептичні засоби. Він також розробив ряд нових хірургічних операцій – резекцію верхньої щелепи, операцію при судинних аневризмах та ін. Окрім хірургії та анатомії І.В. Буяльський займався також гінекологією, очними хворобами та загальною терапією.

Про творчий потенціал Іллі Васильовича, після звільнення, говорить той факт, що третє видання всесвітньо відомих «Анатомо-хірургічні таблиць» вийшло у 1852 р., а останню свою наукову роботу щодо «корозійних препаратів» у вигляді фотографічних малюнків витравлених артерій та вен нирок людини він видав у 1863 р. Це була класична праця, подібної до якої не було у всій Європі. 20 вересня 1864 р. громадськість урочисто відзначила його 50-літню науково-практичну діяльність. За життя І.В. Буяльський обирався до складу членів багатьох закордонних наукових товариств. Помер Ілля Васильович Буяльський 8 грудня 1866 р. і був похований 12 грудня на Велико-Охтенському цвинтарі у Петербурзі. Після смерті на честь І.В. Буяльського була виготовлена пам'ятна золота медаль. У стінах С-Петербурзької військово-медичної академії як данина заслуженої поваги до пам'яті І. В. Буяльського до наших днів зберігся його кабінет-музей. Нажаль у нас на Україні, де він народився і виріс, до цього часу ще неналежним чи-

ном вшановується пам'ять про свого великого земляка. Про це ще в далекому 1929 р. дослідник П. Татарик в журналі «Український медичний архів» пише: «Як занадто мало навіть на сьогоднішній день звернено уваги не тільки громадськості, а навіть науковими медичними колами на такого талановитого, видатного вченого, як Ілля Васильович Буяльський...» «Всі медичні кола гордували Буяльським», - писав про нього Таранецький (В.М.А., 1895 р.), - «як талановитим представником російської медицини, як борцем науки своєї батьківщини, що проклав собі вільний, чесний шлях у той час, коли батьківська медицина та найголовніші медичні посади цілком були у руках чужоземців». Іллю Васильовича в XIX ст. було визнано як одного з найкращих хірургів не тільки в Росії, але й у Західній Європі. Буяльський – це хірург віртуоз, яких ще Росія не бачила, це хірург з величезним досвідом... Любов до науки, до своїх обов'язків Ілля Васильович ставив вище за все...». В кінці статті П. Татарик пише: «Отже, ... в особі Буяльського закінчили з честю перший період історії російської хірургії й таким чином підготували важким тернистим шляхом ґрунт для початку другого періоду історії російської хірургії, який випав на долю Пирогова. Пирогов мав низку видатних попередників, перше місце серед яких належить, безумовно, Буяльському – з європейським ім'ям. Буяльський перед Пироговим не меркне. Пирогов - геній, Буяльський – видатний талант.

Буяльський був самородком. Все це дає нам право вважати Буяльського за сильну, талановиту людину, ім'я якої, особливо для українців, повинно бути повне пошани, і за яке ми з погордою повинні завжди пам'ятати».

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Татарик П. Професор Ілля Васильович Буяльський /Український медичний архів. – 1929, т.IV, зошит 1. «Наукова думка». Засн.Н.К.О.З. УС.Р.Р, Харків. - С. 143-146.
2. Ольховський В.О., Мішалов В.Д., Михайличенко Б.В., Лупир В.М., Терещенко А.О., Ахтемійчук Ю.Т. Український Пирогов: до 220-річчя з дня наро-

дження та 148-річчя з дня смерті професора І.В. Буяльського. Бокаріусовські читання: зб. м-лів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжн. уч. «Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу» (м. Харків, 10-11 09.2009 р.). – Харків: Оберіг, 2009.-С. 61-64.

**Ольховський В.О., Дунаєв О.В., Бірюкова Л.І., Кобецької С.П.** Засновник судової медицини – вчений та лікар І.В. Буяльський // Український медичний альманах. – 2011. – Том 14, № 2. – С. 137-139.

І.В. Буяльський був самородком. Все це дає нам право вважати Буяльського за сильну, талановиту людину, ім'я якої, особливо для українців, повинно бути повне пошани, і за яке ми з погордою повинні завжди пам'ятати.

**Ключові слова:** анатомія, хірургія, судова медицина, макропрепарати, медико-хірургічна академія.

**Ольховской В.О., Дунаев А.В., Бирюкова Л.И., Кобецкой С.П.** Основатель судебной медицины – Ученый и врач И.В. Буяльский // Украинский медицинский альманах. – 2011. – Том 14, № 2. – С. 137-139.

И.В. Буяльский был самородком. Все это дает нам право считать Буяльского сильным, талантливым человеком, имя которого, особенно для украинцев, должно быть уважаемо, и которое мы с гордостью должны всегда помнить.

**Ключевые слова:** анатомия, хирургия, судебная медицина, макропрепараты, медико-хирургическая академия.

**Olhovsky V.O., Dunayev A.V., Birukova L.I., Kobeckoi S.P.** The founder of forensic medicine and physician – scientist and doctor I.V. Buyalsky // Украинский медицинский альманах. – 2011. – Том 14, № 2. – С.137-139.

I.V. Buyalsky was a nugget. All this gives us the right to assume that Buyalsky was a strong, talented man, whose name, especially for Ukrainians, must be respected, and we must always remember him with a proud.

**Key words:** anatomy, surgery, forensic medicine, macro preparations, Medico-Surgical Academy.

Надійшла 15.01.2011 р.

Рецензент: проф. Г.В.Бесполодіна